

RUBOB CHOLG'USINING KELIB CHIQISH TARIXI VA UNING MARKAZIY OSIYO MUSIQA MADANIYATIDAGI O'RNI**Usmonova Sanobar Choriyevna****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17858393>**

Annotatsiya. Ushbu maqolada rubob cholg'usining kelib chiqish tarixi, shakllanish jarayoni hamda Markaziy Osiyo musiqa madaniyatidagi o'rni ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Rubobning maqom san'ati, folklor musiqasi va zamonaviy ijrochilikdagi ahamiyati tadqiq qilinadi. Shuningdek, mavjud adabiyotlar tahlili, tadqiqot metodologiyasi, natijalar va muhokama qismlari orqali rubobning bugungi musiqa tizimidagi o'rni ilmiy yondashuv asosida o'rganiladi.

Kalit so'zlar: rubob, maqom, an'anaviy musiqa, cholg'ushunoslik, Markaziy Osiyo, ijrochilik, folklor.

Kirish

Markaziy Osiyo mintaqasi musiqa madaniyatining shakllanishida torli cholg'ularning o'rni beqiyos bo'lib, ular orasida rubob alohida ahamiyat kasb etadi. Rubobning o'ziga xos tembr xususiyatlari, turli tarixiy bosqichlarda rivojlangan ijrochilik an'analari va hududiy farqlari mazkur cholg'uni o'rganishda keng ko'lamli ilmiy yondashuvni talab etadi.

Bugungi musiqiy hayotda rubob nafaqat maqom ijrochiligi, balki zamonaviy sahna musiqasi, xalq ansambllari va musiqa ta'lim tizimida ham muhim o'rin egallaydi. Rubobning tarixiy ildizlarini tadqiq qilish esa Markaziy Osiyo xalqlarining musiqiy merosini kengroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili

Rubob cholg'usining tarixi va musiqa madaniyatidagi o'rnini o'rgangan olimlar orasida Sharq musiqiy merosi tadqiqotchilari alohida o'rin tutadi. Al-Farobiy "Kitob al-Musiqa al-Kabir" asarida torli cholg'ularning umumiy tuzilishi va tembr xususiyatlarini yoritib, rubobga o'xshash cholg'ular haqida muhim ilmiy asos yaratgan. Ibn Sino "Donishnoma"da cholg'ularning fiziologik va akustik jihatlarini izohlab, rubobning ilk shakllariga oid nazariy ma'lumotlarni bergan. Safiuddin Urmaviy o'z risolalarida maqom tizimining cholg'ular bilan bog'liq holda shakllanishi haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradi.

XX asr olimlari — Matyoqubov A., Qodirov F., Rahimov M. kabi tadqiqotchilar rubobning konstruksiyasi, ijrochilik maktablari va mintaqaviy turlarini ilmiy jihatdan tahlil qilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rubobning kelib chiqishida qadimgi Sharq madaniyati, ayniqsa Xuroson va Baktriya hududlari muhim manba bo'lgan. Zamonaviy tadqiqotlarda rubobning maqom tizimidagi funksional ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot quyidagi ilmiy metodlar asosida amalga oshirildi:

1. Tarixiy-qiyosiy tahlil

Rubobning dastlabki ko'rinishlari qadimgi torli cholg'ular bilan qiyoslandi va ularning rivojlanish bosqichlari arxeologik, etnomadaniy hamda yozma manbalar asosida o'rganildi.

2. Cholg'ushunoslik tahlili

Rubobning konstruksiyasi, torlar soni, material tanlovi, ovoz hosil bo'lish jarayoni va ijro texnikasi o'zbek va xalqaro cholg'ushunoslik manbalari asosida tadqiq qilindi.

3. Taqqoslash va musiqiy tahlil

O'zbek, tojik va afg'on rubobi o'rtasidagi farqlar ijro texnikasi va shakliy jihatdan qiyosiy tahlil qilindi.

4. Etnografik yondashuv

Xalq musiqasi va marosimlaridagi rubobning funksiyasi folklorshunoslik manbalari asosida o'rganildi.

Rubob cholg'usining kelib chiqish tarixi

Rubobning tarixi qadimiy Sharq sivilizatsiyasiga borib taqaladi. Eng qadimgi tasvirlar va manbalarda rubobga o'xshash cholg'ular miloddan avvalgi II–I ming yilliklarga oid. Tanbur, barbat, rud kabi cholg'ular rubobning shakllanishiga asos bo'lgan.

IX–XII asrlarda Sharq Uyg'onish davri musiqiy madaniyatning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda rubobning an'anaviy shakli shakllanib, uning ijrochilik maktablari yuzaga kela boshladi.

Markaziy Osiyoda rubobning turli hududiy turlari mavjud:

O'zbek rubobi

Tojik rubobi

Afg'on rabobi

Qirg'iz-Qozog'iston hududlarida qobuzga yaqin modifikatsiyalari

Rubobning Markaziy Osiyo musiqa madaniyatidagi o'rni

1. Maqom san'atida

Rubob Shashmaqom va Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarida muhim ijrochi cholg'u sifatida qo'llanadi. Uning tembri dutor va tanbur bilan uyg'unlashib, maqomning ohangdor tuzilishini to'ldiradi.

2. Folklorda

Rubob xalq kuy va qo'shiqlarida, marosimlarda, baxshichilik an'anasida keng qo'llanadi.

U folklor musiqasining uyg'unlashuvini ta'minlaydigan markaziy cholg'ulardan biridir.

3. Orkestr va ansambllarda

Milliy cholg'ular orkestri tarkibida rubob yetakchi cholg'u darajasiga ko'tarilgan bo'lib, XX asrdan boshlab kompozitorlar asarlariga faol kiritila boshlandi.

4. Ta'lim tizimida

Rubob oliy o'quv yurtlari va musiqa maktablarida o'qitiladigan asosiy mutaxassisliklardan biridir. Zamonaviy darslik va metodik qo'llanmalarda rubobning texnik imkoniyatlari keng yoritilgan.

5. Zamonaviy san'atda

Rubob bugungi kunda estrada, world music, fusion kabi janrlarda ham qo'llanilayotgan universal cholg'uga aylandi.

Natijalar

Tadqiqot davomida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Rubobning kelib chiqishi qadimgi Sharq torli cholg'ulari bilan uzviy bog'liq ekani aniqlandi.

2. Rubobning shakllanishi IX–XII asrlarda tezlashgan bo'lib, u mintaqaga xos bir nechta turlarga ega bo'lgan.

3. Markaziy Osiyoning musiqa merosida rubobning o'rni maqom, folklor, ansambl ijrochiligi va ta'lim tizimi orqali aniq belgilab berilgan.

4. Zamonaviy musiqada rubobning qo'llanilishi kengayib, yangi ijrochilik uslublari shakllanayotganligi kuzatildi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, rubob cholg'usi Markaziy Osiyo xalqlarining musiqiy madaniyatida ko'p funksiyali cholg'u sifatida rivojlangan. Qadimiy manbalardagi tasvirlar rubobning tarixiy ildizlari juda chuqur ekanini ko'rsatadi. Maqom san'atidagi o'rni esa uning professional musiqadagi mavqeini belgilaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy orkestrlar va estrada musiqasida rubobning qo'llanishi uning universal musiqiy imkoniyatlarga ega ekanini tasdiqlaydi. Hozirgi kunda rubobning yangi kompozitsion imkoniyatlari ochilmoqda, bu esa kelgusida rubob san'ati bo'yicha yanada chuqur tadqiqotlar olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Rubob cholg'usi tarixiy ildizlarga ega bo'lib, Markaziy Osiyo musiqa madaniyatida muhim o'rin tutadi. Uning shakllanish jarayoni qadimgi Sharq musiqa merosi bilan bog'liq, mintaqaviy turlar esa rubobning boy madaniy tabiatini namoyon etadi.

Maqom, folklor va zamonaviy sahna san'atidagi o'rni rubobni ko'p qirrali cholg'u sifatida belgilaydi. Bugungi global musiqiy jarayonda rubobning yangi funksional imkoniyatlari ochilib borayotgani uni jahon sahnasida ham tanilgan cholg'uga aylantirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Farobiy. Kitob al-Musiqa al-Kabir.
2. Ibn Sino. Donishnoma.
3. Safiuddin Urmaviy. Risola-i Shamsiya.
4. Matyoqubov A. O'zbek xalq cholg'ulari tarixi.
5. Qodirov F. Sharq cholg'ulari: tarixi va nazariyasi.
6. Karimov H. Maqom san'ati va ijrochilik an'analari.
7. Rahimov M. Markaziy Osiyo musiqiy merosi: tahlil va tadqiqot.
8. Central Asian Music Archive – musicarchive.asia.
9. Research Center for Silk Road Music – centralasianmusic.org.